

160. ПСРЛ. – Т.1. – Стб. 39.
161. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. и с предисловием А.Н.Насонова. – Москва–Ленинград, 1950. – С. 109.
162. Шахматов А.А. Разыскание о древнейших руссах летописных сводах. – Санкт-Петербург, 1908. – С. 333-335.
163. Рыдзевская Е.А. Древняя Русь и Скандинавия. – С. 185.
164. Мельникова Е.А. Сюжет смерти героя «от коня» в древнерусской и древнескандинавской традиции // От Древней Руси к Новой России. Юбилейный сборник, посвященный члену-корреспонденту РАН Я.Н. Щапову. – Москва, 2005. – С. 105; Неклюдов С.Ю. Легенда о вещем Олеге. Опыт исторической реконструкции // Сопатог: Историко-филологический сборник в честь Любови Николаевны Киселевой. – Москва, 2010. – С. 368-369.
165. Повесть временных лет / Перевод Д.С. Лихачева, О.В. Творогова. Комментарии А.Г. Боброва, С.Л. Николаева, А.Ю. Чернова при участии А.М. Введенского и Л.В. Войтовича. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 283.
166. Чернов А. Вещий Олег: крещение и гибель // Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 20. – Львів, 2011. – С. 699-726.
167. Рыдзевская Е.А. Древняя Русь и Скандинавия. – С. 60-61.
168. Очерки истории СССР III-IX вв. – Москва, 1958. – С. 733-878.

Резюме

В статье рассматривается проблема выяснения места и роли князя Олега в истории Руси в свете достигнутых историографии.

Ключевые слова: *Олег, Русь, историография, Рюрик, Византия, Киев, источники, Скандинавия.*

Одержано 10 квітня 2013 р.

УДК 930.2:94(477)(092)"1651"

о. Ю.А. Мицик

ЩЕ ОДИН НЕЗНАНИЙ ЛИСТ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1651 РОКУ

У статті з'ясовано стан публікації документів Б. Хмельницького. Наголошується на значимості введення до названого обігу віднайдених в архівах раніше невідомих його листів. Охарактеризовано обставини написання ним 13 березня 1651 року листа литовському гетьману Я. Радзівілли.

Ключові слова: *Б. Хмельницький, Я. Радзівілл, листи, джерела, війна, мир, Військо Запорізьке.*

Національно-визвольна війна або ж Національна революція українського народу 1648-1658 рр. є кардинальною подією в історії України, яка багато в чому визначила особливості історичного шляху України по-

дальших століть. Згадуючи її події, не можна обійти мовчанкою постать керівника – гетьмана Богдана Хмельницького, про котрого, на жаль, ми знаємо набагато менше, ніж хотілося б. Ми й досі пишемо історію тих подій, спираючись переважно на іноземні джерела, бо своїх джерел збереглося дуже мало внаслідок воєнних дій, пожеж, а головне – тривалої бездержавності України.

Комплекс відомих документів Богдана Хмельницького в основному опублікований І. П. Крип'якевичем та І. Л. Бутичем¹, він нараховував на момент видання 475 документів, а також 9 сумнівних (не завжди ці сумніви були виправдані) і 15 підробок та стилізацій. Пізніше І. Л. Бутичем було здійснено перевидання (значно доповнене) його універсалів². Щодо листів, то тут ситуація гірша, насамперед тому, що зберігаються вони в зарубіжних архівосховищах і писані іноземними мовами, насамперед латинською, польською, угорською тощо. Тим не менш, справа виявлення публікації листів великого Богдана залишається пріоритетною в українській історіографії і зусиллями різних істориків кількість нововиявлених листів з часу публікації І.П.Крип'якевича та І. Л. Бутича в 1961 р. сягнула кількох десятків. Так, американсько-канадський історик українського походження Френк Сисин знайшов і видав 14 нових листів (15-й – це перевидання з принциповими уточненнями універсалу М. Гунашевському від 4.07.(24.06.) 1657 р. даного київському протопопу, дипломату й літописцю, зятю Івана Виговського Михайлу Гунашевському)³. Вони зберігались у складі фундаментального (понад 1000 сторінок) «Таборового щоденника» литовського польного гетьмана Януша Радзівіла⁴. Видаючи серію «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр.» (том 1 (1648-1649 рр.) вийшов у Києві у 2012 р.), ми не могли пройти повз це унікальне джерело і видали чи перевидали окремі його фрагменти. В ході праці над фрагментами другого тому (1650-1651 рр.) (підготовка якого до друку нині завершується) вдалося виявити незнаний лист Б.Хмельницького до князя Я. Радзівіла, який має бути опублікованим у номері 1 УІЖу за 2013 р. Уже коли й коректура цієї статті була вичитана, у тому ж щоденнику нам вдалося віднайти ще один незнаний лист Б. Хмельницького до того ж адресата, який ми й подаємо нижче. Цього листа гетьман написав у Корсуні 13 (3) березня 1651 р. і прислав Радзівілу в Білорусь через Чернігів. Листа було отримано князем 23 березня 1651 р.

Цей час був досить напружений. Продовжувались конфлікти на тимчасовому українсько-польському кордоні («лінії»). У лютому 1651 р. Брацлавський полк Данила Нечая був розбитий у Красному, каральні війська під керівництвом польного коронного гетьмана Марціна Калиновського перейшли лінію та «вогнем і мечем» приборкували ту частину Поділля, що контролювалася повстанцями. Водночас йшла підготовка до мирної «комісії», тобто до з'їзду дипломатів з обох сторін, де мали встановити новий мир, бо Зборівський мир вже не влаштував обидві сторони і до того ж треба було принаймні уточнити деякі його положення. Богдан Хмель-

ницький усвідомлював, що після Красного війни не уникнути, але йому йшлося про затягування часу до приходу союзних військ Кримського хана, тим більше, що Велике князівство Литовське було слабким і не дуже схиялося до війни (хіба що селянські повстання охопили б його територію). До того ж Радзівілли були тоді переважно протестантами (кальвіністами) і знаходились у прихованому конфлікті з королем-католиком Яном Казимиром та католицькою більшістю в сеймі. Та й батько Януша – Криштоф II Радзівіл (1585-1640), польний гетьман литовський, був відомий як прихильник запорозького козацтва і за його підтримкою в сеймі до нього зверталися запорожці, зокрема й Петро Конашевич-Сагайдачний. Тому то Хмельницький і натякав на позитивний досвід попередників Я. Радзівіла у стосунках з козаками і запевняв, що Гетьманщина хоче миру.

При публікації ми не розкриваємо загальноновживаних скорочень: в. м. – ваша милість; м. м. п. – мій милостивий пан; в. кн. м. – ваша князівська милість. Нерозбірливі слова позначені таким чином: (...)*. Латинські слова й вирази переклав львівський історик Орест Заєць, якому ми висловлюємо щирю подяку.

Примітки

1. Документи Богдана Хмельницького 1648-1657. – К., 1961.
2. Універсали Богдана Хмельницького 1648-1657. – К., 1998.
3. Sysyn E. F. Documents of Bohdan Xmel'nyč'kyj // Harvard ukrainian studies. – December 1978. – V. II. – № 4. – С. 500-524.
4. Найбільший його фрагмент (1649-1652 pp.) зберігається в Архіві Головному Давніх Актів у Варшаві. – Ф. «Архів Радзівілів». – Відділ VI. – № 36. «Таборовий щоденник» зараз готується до друку польськими істориками на чолі з проф. Мисрославом Нагельським. Нами ж видані лише невеликі його фрагменти.

* * *

1651, березня 13 (30) – Корсунь Лист Богдана Хмельницького до князя Януша Радзівіла.

«Od Chmielnickiego kozak z Czernihowa przyniosł ks. j. mci list taki:

«J. oświęcone mawe ksze Radziwił, nasz wielce mwy panie!

Nie tyło z różnych ludzi nam z przyjzlywych miewaliśmy wiadomości, lecz i samego oczewistego doświadczenia dobrą mamy o tem manifestatią, że w. ks. m., m. m. m. pan, tenore antecessorum suorum raczysz być Wojsku Zaporowskiemu zawsze ferventissimq. Dla czego wielce upraszamy, racz w. ks. m., m. m. m. pan, idem i na ten czas ku nam zostawać, a wojsk swych ku liniej Wojska Zaporowskiego nie zbliżyć, a my też pułkownikom naszym i ich pomocnikom nie tylko za linie wychodzić nie każemy, lecz i w pokoju być każemy, gdyż o żadnej wojnie nie myślimy, dla tego że nas j. k. m., p. n. m., pokojem przez commissią obiecał darować. Zaczym ktoby krom rozkazania j. k. m., p. n. m., na nas chciał następować indubie bronić się mam przyzdząć, a wię włożyć na tego, kto da przyczynę i nam nieprzyjacielem się okaże. Przetoż i w. ks. m. jeżeliby myślił ku nam hostilem inimiertiam i chciał na nas następować, o czym nie trzymamy, vice versa musimy defensivo marte respondere. Wszakże P. Bóg świadkiem, iż nie byliśmy

nygdy i być nie myślmy pokoju ś. respuentes, a nabarziej przyjżń sobie w. ks. mći. m. m. panu devicujęc. Onej i na ten czas jako napilniej z powolnością nasza oddajemy się. W Korsuniu, 3 marty.

Lubom (?) był część wojska nahajskiego, które przy nas zimowało, sam posłał, jednak jeśly s(...) *osę, że w. ks. m., m. m. pan, nam przyjacieleм, kazałem się trochę zatrzymać.» (АГАД. – Ф. «Архів Радзівілів». – Відділ VI. – № 36. *Оскільки рукопис не має повної і точної пагінації, листа треба шукати під записами 23 березня*).

Переклад

«Від Хмельницького козак з Чернігова приніс князю його мості такий лист:

«Яснеосвічений мостивий князю Радзівіл, наш вельми мостивий пане!

Не тільки від різних, нам приятних, людей ми мали відомості, але і з самого явного досвіду, маємо про це добру маніфестацію, що в. кн. м., м. м. м. пан, за прикладом своїх попередників, зволиш бути Війську Запорізькому завжди найпалкішим (тут *очевидно одне слово пропущене, можливо «прихильником» – Ю.М., О.З.*). Для чого вельми просимо, зволь в. кн. м., м. м. м. пан, таким же і нині до нас залишатися, а своїх військ до кордонів Війська Запорозького не наближувати, а ми теж нашим полковникам і їхнім помічникам накажемо не тільки за цю лінію не виходити, але і бути в мирі, бо ми про жодну війну і не думаємо, тому що ж нас й. к. м., п. н. м., обіцяв обдарувати миром через комісію. За чим хто б крім наказу й. к. м., п. н. м., на нас хотів наступати безсумнівно боронитися маю приїжджати, а не покладатися на того, хто дасть привід і буде нам неприятелем. Однак і в. кн. м. якщо б мислив до нас ворожі діяння і хотів на нас наступати, про що не держимо, мусимо відповісти обороною (*можна перекласти і як: «вжити необхідних заходів» – Ю.М., О.З.*). Все ж Господь Бог свідком, що ми ніколи не були і не думаємо бути такими, що відкидають святий мир, а найбільше здобуваючи приятнь в. кн. мості, м. м. пана. Їй і на це час якнайретельніше з нашими послугами віддаємося. У Корсуні, 3 березня.

Хоча (?) сам послав частину ногайського війська, котре при нас зимувало, однак якщо (...)*, що в. кн. м., м. м. пан, нам приятелем, наказав їх трохи затриматися.»

Резюме

В статтє вьяснено состояние публикации документов Б. Хмельницкого. Подчёркивается значение введения в научный оборот обнаруженных в архивах ранее неизвестных его писем. Охарактеризованы обстоятельства написания им 13 марта 1651 года письма литовскому польному гетьману Я. Радзивиллу.

Ключевые слова: Б. Хмельницкий, Я. Радзивилл, письма, источники, война, мир, Войско Запорожское.

Одержано 8 квітня 2013 р.